

Владислав Федорович Князєв
Назар Олегович Костів

Історичні та культурологічні засади розвитку естрадного виконавства на акордеоні

УДК 792.73:78] 78.03:780.647.2 (091)
DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-2.6>

Владислав Федорович Князєв
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музичної україністики
та народно-інструментального
мистецтва
Навчально-науковий інститут мистецтв
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
ORCID: 0000-0002-6516-5880

Назар Олегович Костів
магістрант
Навчально-науковий інститут мистецтв
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
ORCID: 0009-0006-1792-3938

Метою статті є характеристика основних історичних і культурологічних засад розвитку естрадного виконавства на акордеоні. Методологію дослідження становлять: принцип сходження від загального до конкретного, теоретичний аналіз наукової та методичної літератури в межах досліджуваної тематики, спостереження за виступами провідних естрадних акордеоністів, порівняння й узагальнення отриманих даних.

У статті окреслюються основні характеристики, що властиві естетиці музичної естради, якими є: ігровий характер образності; простота форми та перевага малих форм; доступність музичної мови; виразність і яскравість мелодики; тяжіння до танцювальних ритмів; наявність внутрішньої драматургії, яка враховує закони масового сприйняття; захоплення віртуозністю.

Зазначається, що естрадний репертуар і стиль виконавства стають провідними у творчості перших закордонних акордеоністів і їх послідовників. Це були справжні майстри своєї справи: П. Фроссіні, П. Дейро та Г. Дейро, А. Фоссен, Г. Шіттенхельм, С. Джезуальдо, А. Вольпі, Г. Маркосіньйорі, Е. Галла-Ріні, Ч. Каміллері, Ч. Маньянте, Ф. Марокко, А.В. Дамм, Р. Вюртнер, Е. Ваше, Ш. Пегурі, Ж. Коломбо й інші.

Естрадне музичне виконавство на акордеоні із властивою йому естетикою, структурою музичної мови, специфічними виконавськими засобами стало історично першим у репертуарі акордеоністів. Воно не тільки існує, продовжує розвиватися, а також характеризується особливостями, окресленими як основні характеристики естрадного музичного мистецтва. Історичні та культурологічні закономірності розвитку акордеона, поширеність і популярність естрадного виконавства, останні тенденції в сучасній музичній практиці дозволяють говорити про можливість і необхідність розвитку цього різновиду виконавського мистецтва.

Ключові слова: акордеонне виконавство, естрадне мистецтво, оригінальний акордеонний репертуар, естрадна музика, розвиток акордеона.

Постановка проблеми. Естрадне музичне мистецтво складається з досить широкого та складного конгломерату стилів і жанрів, знайомство з якими значно збагачує музичний світогляд музикантів, поглиблює знання про музику різних епох і напрямів, сприяє розвитку загальних і спеціальних музичних здібностей. У контексті традиційної музичної освіти знайомство музикантів з естрадним музичним мистецтвом може бути цінною практикою, що сприяє вирішенню актуальних загальнопедагогічних, загальноестетичних і вузькофахових завдань: якісної видозміни музичних смаків і потреб учнів і здобувачів, підготовки їх до сприйняття більш складної, глибокої та серйозної музики, розкриття творчо-імпровізаційного потенціалу, який зазвичай залишається незатребуваним за традиційного підходу до навчального репертуару. Вивчення естрадного музичного мистецтва не тільки доповнює і розширює зміст музичної освіти, але й сприяє активізації та поживленню процесу навчання.

Аналіз актуальних досліджень. Естрадна та джазова музика для акордеона у працях науковців здебільшого розглядається в контексті музичної інтерпретації, емоційності, розвитку різноманітних виконавських напрямів і шкіл, сценічного втілення музичного тексту, візуалізації художнього задуму та змісту тощо. Серед досліджень, у яких висвіт-

люються різноманітні аспекти означеного явища, праці Ю. Дяченка (2017), М. Булди, М. Черепанина (2008), К. Стрельченко (2019), І. Мариніна та Н. Александрович (2019), інших. Важливі методологічні постулати щодо артистичного універсуму сучасного музиканта-інструменталіста знаходимо в доробку І. Єргієва (2016).

Метою статті є характеристика основних історичних і культурологічних засад розвитку естрадного виконавства на акордеоні.

Методологію дослідження становлять: принцип сходження від загального до конкретного, теоретичний аналіз наукової та методичної літератури в межах досліджуваної тематики, спостереження за виступами провідних естрадних акордеоністів, порівняння й узагальнення отриманих даних.

Результати та їх обговорення. Термін «естрадна музика» уживається на позначення різноманітних форм розважальної, «легкої» музики XIX–XX ст. Сюди належать: легка інструментальна та різні види танцювально-побутової музики, обробки фольклору, популярні симфонічні мініатюри (зазвичай у перекладенні), уривки з оперет, пісні, марші, джаз і попмузика. Формулювання «легка музика» присутнє у сприйнятті естрадної музики. Насамперед необхідно розглянути, що притаманно «легкій» музиці і чим вона відрізняється від музики «серйозної».

Музику, що містить глибокі думки та почуття, можна окреслити як серйозну музику. Якщо ж її зміст відповідає потребам слухача у відпочинку та розвазі – це легка музика. Сутністю легкого жанру є відверто ігровий характер образності. Композитор, створюючи таку музику, прагне висловити не життєву правду, а навмисно вигадане, жартидливе уявлення про дійсність. Обов'язкові ліричні моменти подаються в полегшено-сентиментальних тонах. Головна образна сфера музики легкого жанру – комедійна, сатирична, фарсова. Така традиція повною мірою визначає естетику легкого жанру. Глибокі переживання та душевні конфлікти є далекими для цього мистецтва.

Окрім змісту, на характер сприйняття музики впливає форма її презентації. Зазвичай використовуються простіші засоби художньої виразності та музичної мови (мелодії, гармонії, ритму), що стає якщо не абсолютним правилом, то домінуючою закономірністю. Легкий жанр представлений здебільшого малими формами, що закономірно впливає з його специфіки. Варто відзначити й таку якість легкої музики, як виразність, легкість запам'ятовування та яскравість мелодики.

Основу естрадного виконавства на акордеоні становить музичне мистецтво, особливості якого визначаються основними характеристиками взаємопов'язаних компонентів: мистецтва естради як сфери видовишно-музичних уявлень, естрадної музики як основи репертуару естрадного музичного виконавства, елементів її музичної мови. Розглянемо їх докладніше. Насамперед варто відзначити такі її особливості, як видовищність і короткочасність. Це передбачає максимальну концентрованість усіх художньо-виразових засобів і сприяє яскравому виявленню творчої індивідуальності виконавця, адже йому необхідно впродовж досить невеликої тривалості естрадного номера максимально використати всі засоби виразності, щоб якнайповніше розкрити зміст твору та виявити свою неповторну індивідуальність.

Видовищність досягається використанням елементів інших видів мистецтва (театру, хореографії, пантоміми, сценографії, режисури) та сприяє створенню певної сценічної дії. Застосовуються різні компоненти зовнішнього оформлення номера – костюми, світло та колір, слайди, світломузика, різноманітні сценічні ефекти. Характерним для естрадного виконавства є також синтез виразових засобів різних видів мистецтва – поєднання співу, хореографії, інструментального виконавства, залучення до дії глядача.

Оскільки тривалість естрадного виступу є порівняно невеликою, виконавець має одразу заволодіти увагою глядача. Це можливо завдяки яскравості та легкості запам'ятовування номера, несподіваним поворотам сценічної дії, ефектним і незвичайним музичним засобам. Саме за допо-

могою таких виконавців може впродовж короткого відрізка часу заволодіти увагою глядача та точно передати зміст твору.

Однією з видових ознак мистецтва естради є ексцентричність на основі контрастів і несподіванок. Звичайно, це не означає, що ексцентрика властива всім естрадним номерам. Однак прагнення до несподіванки, загостреної гіперболізації визначає принцип художнього відображення життя на естраді.

Варто також відзначити гумор і різні форми комічного, що закладені у природі цього мистецтва. Однією із провідних особливостей тут є своєрідна природа стосунків актора та глядацького залу. Актори естрадного жанру постійно спілкуються із глядачами, гостро відчують публіку та її реакцію на події, що відбуваються на сцені. Ця якість пов'язана з народними витоками цього мистецтва, що передбачає, поряд із гумористичністю виконання, живе спілкування виконавців із глядацьким залом. У розгляді особливостей естрадного музичного виконавства на акордеоні необхідно врахувати ці її особливості.

Іншою ознакою, притаманною естрадному жанру, є підкреслена доступність музичної мови. Вона забезпечується опорою на давно сформовані форми виразності та загальновідомі інтонації. Композитор, який творить у цій царині, не мислить у рідкісних новітніх пошуків музичної творчості й уникає крайніх новаторських тенденцій. Музика має бути гранично простою, доступною та засновуватись на простих, наспівних мелодіях, що легко запам'ятовуються. Неодмінною умовою доступності тут є наявність внутрішньої драматургії, яка враховує закони масового сприйняття. Це насамперед наявність численних повторень, що закріплюють тему в пам'яті, та контрастів, що освіжають сприйняття, виразне тяжіння до танцювальних ритмів.

Особливого розгляду потребує питання нестримного захоплення віртуозністю, що було найбільш характерним для початкового етапу розвитку легкої музики. Домінування техніцизму та віртуозності відповідає естетиці зовнішньої яскравості й ефектності естрадного музичного жанру. Блискучий віртуозний інструменталізм вражав і часто був головною метою музики концертної естради. Технічна досконалість була популяризована культурою естради, у деякому сенсі межувала з мистецтвом циркача та виконавця різноманітних трюків. Однак саме цього вимагав цей жанр на початку свого існування. Сучасна інструментальна музика естрадного напрямку частково перейняла цю віртуозну манеру, яка вражає слухачів майстерністю виконання.

Суттєвий вплив на легку естрадну музику має джаз. Його стрімке поширення спричинило різні форми використання прийомів цього мистецтва

в інших жанрах. Серед них виявилася й естрадна музика. Незважаючи на те, що джаз ґрунтувався на принципово нових звучаннях, він відносно легко поширився завдяки активному використанню інтонацій легкої, естрадної музики. Його оригінальні ритми та гармонії поєдналися з елементами звичних естрадних номерів, а окремі інтонації досить тривалий час упродовжувалися в суспільну свідомість через танцювальну музику. Від самого початку свого існування джаз звертався до репертуару традиційної музики, його тематичним матеріалом стають популярні на той час марші, польки, реггайми, а також побутові вокальні жанри.

Взаємовплив джазу й естрадної музики сприяв їх взаємозбагаченню та формуванню нових елементів музичної мови. Насамперед до них належать ритм, гармонія, динамічні відтінки, окремі прийоми виконання та види мелізмів, імпровізація.

Музичне життя середини – кінця XIX ст. характеризувалось світським музикуванням у невеликих приватних салонах. Популярними на той час були такі інструменти, як клавесини, клавикорди, фортепіано й органи. Поряд із ними з'являється та поширюється гармоніка.

Відносно прості за своєю конструкцією та досить дешеві гармоніки стають дедалі більше популярними. Поступово розпочинається їх масове виробництво. Своєю популярністю цей інструмент суттєво завдячує винаходу басо-акордової системи на лівому півкорпусі інструмента.

На певному етапі розвитку популярну та зручну в опануванні клавіатуру органно-фортепіанного типу успадковує гармоніка, ускладнюються її ліва клавіатура та механіка. У цей час посилення ролі музики для відпочинку та розваг, а також поява жанру легкої, естрадної музики потребувало інших засобів художньої виразності, свіжих яскравих музичних барв, без зайвої академічності та манерності, що були незвичними для побутового музикування. Цим вимогам цілком відповідав новий музичний інструмент – акордеон.

Він несе штамп класичного, «елітного» інструмента. З іншого боку, будучи похідним від дуже популярних наприкінці XIX ст. різноманітних типів гармонік, акордеон успадковує від них довіру з боку найширшої аудиторії. Наявність метрично пульсуючого акомпанементу сприяє популярності інструмента під час музичного супроводу дозвілля, відпочинку та розваг. Означені характеристики сприяли затребуваності акордеона в нових соціокультурних умовах і відповідали особливостям жанру легкої естрадної музики, що вимагала новизни, яскравості й ефектності. Оскільки переважним репертуаром нового жанру в щойно створених мюзик-холах, вар'єте, кафе та дансингах була легка, танцювальна музика (танго, фокстроти, вальси, румба, ту-степ тощо), саме ці інструментальні п'єси й стали основою формування його реперту-

ару. Масове захоплення танцювальною музикою легкого, розважального плану створило ідеальні умови для швидкого поширення акордеона.

Історично зумовлена поява жанру легкої, естрадної музики збіглась для акордеона з початковим етапом його становлення, справила значний вплив на формування репертуару, стала першим і основним репертуарним напрямом інструмента в цей період. Естрадно-танцювальна музика із властивою їй естетикою, структурою музичної мови та музично-видовищними засобами художньої виразності стала провідним репертуаром в акордеонному виконавстві кінця XIX – початку XX ст.

Більшість естрадних творів, що виконувались акордеоністами в перші два-три десятиліття XX ст., мали яскраво виражену танцювальну основу. Крім того, на концертній естраді акордеоністами дедалі активніше використовуються народні мелодії та теми пісенної естради. Поширення музики танцювально-побутового спрямування поступово привело до закріплення традицій цього жанру в репертуарі інструмента та пришвидшило формування народно-побутового репертуарного напрямку, зорієнтованого на концертне виконання найпопулярніших фольклорних і побутових мелодій.

Означений процес відбувається не ізольовано, а в загальному руслі розвитку естрадної музики для акордеона. Ускладнюються окремі компоненти твору (фактура, форма, обсяг), використовується нетипова для фольклорного музикування манера виконання, аранжування й ансамблевих поєднань. Водночас традиції естрадного стилю видозмінювались у контексті народно-побутового забарвлення творів, забезпечуючи концертність нового напрямку.

Акордеон поступово стає не лише естрадним, але й побутовим інструментом. Однак, на відміну від його попередниць – ручних гармонік, цей процес відбувався не відразу, а лише після двадцятирічного періоду його перебування на естраді, сценах вар'єте, ресторанів і танцювальних майданчиків у руках професійних виконавців. Однак акордеон зберігає незалежність від суто фольклорної сфери музикування, більше спираючись на найпопулярніший пласт побутової музики, водночас зберігаючи традиції історично першого й основного в його репертуарі напрямку легкої, естрадної музики.

Розвиток репертуару акордеоністів у початковий період становлення інструмента не обмежувався лише танцювально-побутовою чи естрадною музикою. У 20–40-ті рр. XX ст. формуються основні репертуарні напрями для акордеона – академічний і джазовий.

Однією із прикметних особливостей академічної музики є класичний репертуар. Різноманітні перекладення оперних увертюр і арій, симфонічних творів і популярних фортепіанних мініатюр –

так званий салонний репертуар XIX ст. – широко використовувався акордеоністами вже на першому етапі становлення інструмента. Особливістю такого використання класичного репертуару було те, що зазвичай усі ці твори виконувались у полегшеній естрадній манері. Ставлення до підбору творів було вельми вибірковою, головним орієнтиром були зовнішні ефекти – мелодійність тематизму, віртуозність, яскравість і ефектність виконання. Безумовно, назвати академічним виконавством такий підхід не можна. Однак факт використання класичних творів у поєднанні з характерними для естрадного акордеонного виконавства елементами свідчить про проникнення естрадності у класичний репертуар.

Джазовий напрям, що став популярним практично водночас із розвитком акордеона, також зазнавав впливу з боку авторів естрадних творів. З одного боку, новизна та незвичність джазу сприяли його інтеграції в естрадно-танцювальну музику. З іншого боку, нові гармонії та ритми джазу, досить близькі за стилем до естрадної музики, дедалі частіше використовувались акордеоністами-естрадниками. Така взаємодія жанрів сприяла швидкій інтеграції акордеона у сферу джазової музики, стимулювала появу оригінальних творів, написаних у традиційних для джазу жанрах, насамперед бугі-вугі та блюз. Специфічною характеристикою джазового напрямку в репертуарі акордеоністів варто вважати опору на найбільш традиційні та близькі до естрадної музики форми джазового мистецтва.

Естрадний репертуар і стиль виконавства стають провідними у творчості перших закордонних акордеоністів і їхніх послідовників. Серед них були як композитори-виконавці, які створювали репертуар для себе та своїх учнів, а потім виконували його, так і музиканти, які віддавали перевагу виконанню оригінальних творів. Це були справжні майстри своєї справи: П. Фроссіні, П. Дейро та Г. Дейро, А. Фоссен, Г. Шіттенхельм, С. Джемальдо, А. Вольпі, Г. Маркосіньйорі, Е. Галла-Ріні, Ч. Каміллері, Ч. Маньянте, Ф. Марокко, А.В. Дамм, Р. Вюртнер, Е. Ваше, Ш. Пегурі, Ж. Коломбо й інші.

Їхній репертуар здебільшого складався з естрадних мініатюр, невеликих музичних творів, заснованих на інтонаціях і ритмах народно-побутової музики і танців. Простота та доступність змісту цієї музики досягались завдяки опорі на мелодії та ритми, які давно ствердились у масовій свідомості та стали популярними й актуальними, виразності та легкому запам'ятовуванню мелодій, що засновувались на відомих інтонаціях і мали рельєфну мелодичну лінію, а також структурі творів – зазвичай простій тричастинній формі. Композитори дотримуються внутрішньої драматургії, яка враховує закони масового сприйняття. Основна тема неодноразово повторюється, сприяючи її швидкому закріпленню в пам'яті. Відсутність

складних поліфонічних побудов та багатоголосся, а також гомофонно-гармонічний супровід сприяли простоті першого акордеонного репертуару.

Водночас музична мова танцювальних естрадних творів для акордеона вирізняється яскравістю та новаторством, застосуванням ефектних засобів художньої виразності, що деякою мірою сприяло виявам ексцентричності музичного репертуару. Насамперед необхідно відзначити використання синкопованих ритмів, що сприяли відчуттю гостроти й імпульсивності. Своєрідні свінгові звороти надавали творам вишуканості та незвичності. Цікавим є використання в деяких п'єсах прийомів репетиційної техніки, міхового тремоло та вишуканого, гострого акцентування. Чітко виражається метрична схема, що відображає специфіку ритмічної пульсації танцю. Мелодика вирізняється великою кількістю синкоп, що надає їй витонченості та вигадливості. Усе це, у поєднанні з досить рухливими та швидкими, стрімкими темпами, надає творам легкого, невимушеного характеру.

Віртуозність перших виконавців-акордеоністів визначалась насамперед запитом аудиторії, що вимагала нових віртуозних видовищ і розваг. Однак поступово вона починає мати більш самодостатній характер, стаючи головною рисою нового репертуарного спрямування. Естрадний стиль виконання стає естрадно-віртуозним.

Виступи перших виконавців-акордеоністів, окрім музичної складової частини, також були спрямовані на невербальне спілкування з аудиторією за допомогою міміки, жестів, рухів, сприяли реалізації одного з основних принципів легкої естрадної музики, що полягає в її безпосередньому спілкуванні із залом та своєрідній театралізації музичного номера.

Увесь різноманітний спектр нового естрадно-танцювального акордеонного репертуару був зорієнтований насамперед на зовнішню яскравість, помітність і ефектність як виконання, так і самого виконавця. Цьому сприяли: своєрідність музичної мови, обов'язкова орієнтація перших виконавців на віртуозність виконання, артистизм перших акордеоністів, які створили власну естрадно-розважальну манеру та театралізували виконання.

Поряд із вищезазначеними особливостями у виконавській манері перших зарубіжних акордеоністів практикується використання таких оригінальних прийомів, як пальцеві репетиції, міхорепетиційна техніка та міхове тремоловання. Поєднання цих елементів із простотою та доступністю змісту, опорою на відомі та популярні танцювальні ритми, простоту форми, виразність і легкість запам'ятовування мелодій, наявність внутрішньої драматургії, що враховує закони масового сприйняття, – усе це сприяло зростанню популярності як естрадної музики, так і самого акордеону.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У підсумку відзначимо основні характеристики, що властиві естетиці музичної естради, як підґрунтя репертуару естрадного музичного виконавства. Це – простота та доступність змісту; ігровий характер образності; простота форми та перевага малих форм; доступність музичної мови; виразність і яскравість мелодики; тяжіння до танцювальних ритмів; наявність внутрішньої драматургії, яка враховує закони масового сприйняття; захоплення віртуозністю.

Естрадне музичне виконавство на акордеоні із властивою йому естетикою, структурою музичної мови, специфічними виконавськими засобами стало історично першим у репертуарі акордеоністів. Воно не тільки існує, продовжує розвиватися, а також характеризується особливостями, окресленими як основні характеристики естрадного музичного мистецтва. Історичні та культурологічні закономірності еволюції акордеона, поширеність і популярність естрадного виконавства, останні тенденції в сучасній музичній практиці дозволяють говорити про можливість і необхідність подальшого розвитку цього різновиду виконавського мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булда, М. (2007). *Естрадно-джазова музика в акордеонно-баянному мистецтві України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: композиторська творчість і виконавство* (автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03). Харків.
2. Дяченко, Ю. (2017). *Естрадно-джазовий напрям баянно-акордеонного мистецтва ХХ – початку ХХІ століть: композиторські та виконавські виміри* (автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03). Харків.
3. Єрґієв, І. (2016). *Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця ХХ – початку ХХІ століття* (дис. ... докт. мистецтвознавства: 17.00.03). Київ.
4. Маринін, І., Александрович, Н. (2019). Теоретико-методологічні основи розвитку естрадно-джазового акордеонно-баянного виконавства в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). *Педагогічна освіта: теорія і практика*, (27). 214–219.
5. Стрельченко, К. (2019). Методика виконання творів на баяні та акордеоні в естрадно-джазових стилях. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки»*, (142). 220–226.
6. Черепанин, М., Булда, М. (2008) *Естрадний олімп акордеона*. Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 256.

Historical and cultural foundations of the development of accordion estrada performance

Vladyslav Fedorovych Kniaziev
PhD in Art Studies,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Music Studies and Folk
Instruments
The Institute of Arts of the Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
ORCID: 0000-0002-6516-5880

Nazar Olehovych Kostiv
1st-year Master's Student
The Institute of Arts of the Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
ORCID: 0009-0006-1792-3938

The article aims at describing the main historical and culturological principles of the development of variety accordion performance. Research methods. Theoretical analysis of scientific and methodological literature on the subject matter; methods – deduction from the general to the specific, observation of the performances of the leading variety accordionists, comparison and generalization of the obtained data.

The article identifies the key peculiarities of the esthetics of variety music. They are simplicity and comprehensibility of content; playful nature of figurativeness; simplicity of form and prevalence of small forms; comprehensibility of music language; expressiveness and vividness of melody; preference for dance rhythms; presence of an inherent dramatic aspect that follows the laws of mass perception; admiration for virtuosity.

It is noted that variety repertoire and style of performance became predominant in the artistic activity of the first foreign accordionists and their followers. Those were true masters of accordion music: P. Frosini, P. Deiro and G. Deiro, A. Fossen, H. Schittenhelm, S. Jesualdo, A. Volpi, G. Marcosignori, A. Galla-Rini, C. Camilleri, C. Magnante, F. Marocco, A.V. Damme, R. Wuerthner, E. Vacher, C. Peguri, J. Colombo and others.

Variety accordion performance with its characteristic esthetics, music language structure and specific means of performance was historically the first in the repertoire of accordionists. Nevertheless, it still exists, continues to develop and presents the peculiarities that are identified as the key peculiarities of variety music. The historical and culturological regularities of the development of accordion music, a wide spread and popularity of variety performance and the latest trends in the contemporary music practice substantiate the possibility and necessity of developing this type of music performance.

Key words: accordion performance, variety art, original accordion repertoire, variety music, development of accordion music.